

SEBŐK FERENC

I. Károly király tartózkodási helyei 1341-ben

Az Anjou-kor nemrég elhunyt jeles kutatója, Engel Pál 1988-ban a Századok folyóiratban közzétett kitűnő tanulmányában megkísérelte rekonstruálni I. Károly király harcait a tartományurak ellen, azaz minden korábbinál alaposabb ismeretekre szert tenni az 1310–1323 közötti évek politikatörténetével kapcsolatban.¹ A tanulmány tartalmazza a király itineráriumát is a jelzett években. Engel a munkát kirakós játékhoz hasonlította, azzal a különbséggel, hogy ennél a „játéknál” sohasem leszünk képesek a képet teljes egészében kirakni, mert egyszerűen nincs meg a kép összes eleme, másrészt a képet úgy kell összeraknunk, hogy a munka közben nem ismerjük az elérendő célt, ez is magának a munkának az eredményeképpen alakul ki. A feladatot megnehezítette, hogy a tanulmány megírásakor nem állt rendelkezésre a kor teljes forrásanyagát felölelő forráskiadvány, ezért a szerző az Anjou-kori okmánytár² kötetekben, különböző családi vagy tematikus okmánytárakban megjelent oklevelekre, illetve saját levéltári anyaggyűjtésére volt kénytelen támaszkodni, ami nem volt teljesnek mondható. A szerző mindenesetre azon véleményének adott hangot, hogy megállapításait „bizonyára sokban fogja módosítani, kiegészíteni, vagy éppen cáfolni az a szerencsés kutató, akinek módja lesz egyszer a majdani Anjou-kori Oklevéltár teljes anyaggyűjtésére támaszkodni.”³ Az Engel Pál rendelkezésére még nem állt oklevéltár⁴ az elmúlt bő évtized kutatásainak eredményeképpen szegedi kutatók jóvoltából már több mint egy tucat kötetből áll, és további kötetek előkészítése is jó ütemben halad. A már elkészült kötetek segítségével már csaknem lehetővé vált I. Károly király uralkodása történetének megismerése a teljes levéltári forrásanyag alapján, az 1310–1323 közötti időszak anyaga pedig teljes egészében rendelkezésre áll. Ennek birtokában végezhetette el Kristó Gyula a tartományurakkal vívott küzdelem eseményeinek rekonstrukcióját.⁵ A tanulmány több ponton módosítja az Engel Pál

¹ Engel Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Századok 122 (1988) 89–146. Újabb kiadása: Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket gondozta: Csukovits Enikő. Bp. 2003. 320–408.

² Anjou-kori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk. Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I–VII. Bp. 1878–1920. (A továbbiakban: AO.)

³ Engel Pál id. mű 92.

⁴ Anjou-kori Oklevéltár: I–XII., XVII., XXIII., XXIV. Szerk. Almási Tibor–Blazovich László–Géczy Lajos–Kristó Gyula–Piti Ferenc. Szeged 1990–2002. A sorozatot ismertette: Ildikó Tóth: The Charters Of The Angevin Period. Chronica. Annual Of The Institute Of History. Univerity Of Szeged. I. 2001. 180–184.

⁵ Kristó Gyula: I. Károly király harca a tartományurak ellen (1310–1323). Századok (137) 297–347.

által 1988-ban közölt ismereteket, ami részben a forrásbázis kiszélesítésének, részben azon módszertani megfontolásnak köszönhető, hogy tudomásul kell venni, hogy a forrásanyag hiányos mivolta miatt bizonyos problémákat egyáltalán nem lehet megoldani, vagyis a kirakós játék egyes darabjait még a teljes forrásbázis alapján sem lehet beilleszteni a képbe. Erre vonatkozik Kristó Gyula megjegyzése, mely szerint Engel „kivált arra fordított nágy – talán a kelleténél is több – energiát, hogy ne hagyjon elvarratlan szálát, minden adatforgácsot beillesszen valahová.”⁶

Alábbiakban arra szeretnék kísérletet tenni, hogy a fent említett két nagyformátumú kutató eredményeit és módszertani eljárásait messzemenően figyelembe véve és tisztelőtben tartva I. Károly uralkodásának egy másik szeletét vegyem vizsgálat alá. A király uralkodásának jelentős hányadát tette ki a tartományurak ellen vívott küzdelem, ennek megfelelően a történetírás is kellőképpen nagy teret szentelt ezen időszak tárgyalásának.⁷ Viszonylag kevésbé ismert I. Károly uralkodásának utolsó néhány éve, bár ezen a téren is bizonyos elmozdulás figyelhető meg⁸, ami annak köszönhető, hogy az Anjou-kori oklevéltár sorozatban megjelent XXIII. és XXIV. kötet révén napvilágot látott az 1339-es és 1340-es év teljes forrásanyaga.⁹ Hogy az általam választott 1341-es év (amely év forrásanyagát az Anjou-kori oklevéltár készülő XXV. kötete fogja tartalmazni) története mennyire kevésbé ismert, azt leginkább azzal illusztrálhatom, hogy Magyarország történeti kronológiája¹⁰ az 1341-es év eseménytörténetének előadásakor (206. oldal) mindössze három eseményt tart az évből említésre méltónak. A magyar történelem eseményeinek újabb kronológiája,¹¹ amely a történéseket 830-tól 2000-ig foglalja össze, egyetlen 1341-ben történt eseményt sem tart említésre méltónak. Ezen körülmények figyelembe vételével döntöttem úgy, hogy az év okleveles anyagának feldolgozása révén kísérletet teszek I. Károly király 1341. évi itineráriumának összeállítására.¹²

⁶ Kristó Gyula id. mű 298.

⁷ A már említett tanulmányokon kívül a teljesség igénye nélkül lásd: Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp. 1998. 27–41; Pál Engel: *The Realm of Saint Stephen*. London–New York. 2001; Milleniumi Magyar történet. Bp. 2001. 83–88; Magyarország története előidőktől 2000-ig. Bp. 2002. 117–124.

⁸ Ferenc Piti: *Hungary And Dalmatia In 1340*. *Chronica*. Annual Of The Institute Of History. University Of Szeged. 2. 2002. 3–10.

⁹ Lásd a 4. jegyzetet.

¹⁰ Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig. Bp. 1981. Főszerkesztő: Benda Kálmán.

¹¹ A magyar történelem kronológiája. H. n. 2001. Szerk. Szvák Gyula.

¹² Az eddig készült itineráriumok: Ráth Károly: *Magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei*. Győr. 1861. Sebestyén Béla: *A magyar királyok tartózkodási helyei*. Bp. 1938. Mindkettő elavult, ezért indokolt kiegészítésük.

I. Károly 1340 folyamán tatár-támadás elhárítására készülődött, jelentősebb támadásra végül nem került sor.¹³ A királyi had feloszlását 1341. január 1-jére hirdette meg az uralkodó.¹⁴ Már 1340. december 19-én Visegrádon, a királyi székhelyen tartózkodott.¹⁵ Visegrád 1323 és 1406 között gyakorlatilag az ország fővárosának szerepét töltötte be. A király innen csak háború, vadászat, diplomáciai tárgyalás vagy más fontos okból hagyta el.¹⁶ Mint hamarosan látni fogjuk, nem volt ez másként 1341-ben sem.

Károly az év első hónapjait Visegrádon töltötte egészen április közepéig.¹⁷ Majd közelebről nem ismeretes időpontban elhagyta Visegrádot, és Nagyváradra indult. Útközben április 28-án Hevesen adott ki oklevelet.¹⁸ Ezt az oklevelet a királyi itineráriumokkal korábban foglalkozó Ráth Károly is és Sebestyén Béla is szeptember 22-én kiadottnak minősítették,¹⁹ mivel mindketten a Fejér György oklevéltárában közölt oklevél alapján dolgoztak.²⁰ Az itt kiadott oklevélben szereplő datálás (*sabbato proximo post festum beati Mathei Euangelistae*) tényleg szeptember 22-re utal, azonban az eredeti oklevélben április 28-a szerepel (*sabbato proximo post festum*

¹³ Ferenc Piti id. mű 10.

¹⁴ A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. Szerk. Nagy Imre et al. I–XII. Pest, Bp., 1871–1931. (A továbbiakban: Z.) I. 596. (DI. 76 628), Z. I. 597. (DI. 76 625). (A továbbiakban a kiadott oklevelekre a kiadáshelynek megadásával és a levéltári jelzet megadásával, az Országos Levéltár diplomatikai gyűjteményében lévő kiadatlan oklevelekre csak DI. rövidítéssel és a sorszám, a diplomatikai filmtárban őrzött kiadatlan oklevelek fényképmásolataira csak Df. rövidítéssel és a sorszám megadásával fogok hivatkozni.)

¹⁵ Anjou-kori Oklevéltár XXIV. 737. (DI. 77 454), 738. (DI. 90 912), 739. (DI. 99564).

¹⁶ Pál Engel: The Realm of Saint Stephen. Id. mű 147.

¹⁷ Ekkor kiadott oklevelei: I. 3.: AO. IV. 66–67. (DI. 3347); I. 4.: DI. 4581; I. 12.: DI. 60 972; I. 13.: DI. 43 514; I. 15.: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, I–IV. Hermannstadt–Köln–Wien–Bukarest. 1892–1981. (A továbbiakban: ZW.) I. 510. (DI. 62 702), I. 511. (DI. 62 699 és DI. 62 700), I. 512. (DI. 62 698); I. 22.: DI. 48 556; I. 25.: Georgius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Budaë. 1829–1844. (A továbbiakban: F.) F. VIII. 4. 481. (DI. 3086.), DI. 87 118; II. 1.: Df. 233 624; II. 7.: DI. 3356; II. 10.: DI. 43 172; II. 16.: Df. 278 509; II. 23.: Ferdinandus Knauz–Ludovicus Crescens Dedek: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–III. Strigonii. 1874–1924. (A továbbiakban: Str.) Str. III. 384. (Df. 237 026 és Df. 237 027); III. 18.: F. VIII. 7. 337–339. (DI. 24 464 = DI. 24 465 = DI. 67 544), DI. 71 679, Df. 266 379, DI. 71 773, DI. 98 357; III. 20.: Z. I. 605. (DI. 76 631); III. 29.: DI. 62 484; III. 31.: DI. 102 952, Df. 266 606; IV. 1.: F. VIII. 4. 489–491. (DI. 3368); IV. 13.: DI. 3370, DI. 50 354; IV. 14.: ZW. I. 515–516. (DI. 30 013); IV. 15.: F. VIII. 4. 482–489. (Df. 251 806, Df. 251 814, Df. 251 825), Df. 200 188, Df. 283 215.

¹⁸ IV. 28.: DI. 64 021.

¹⁹ Ráth id. mű 57, Sebestyén id. mű 38.

²⁰ F. VIII. 4. 519.

²¹ IV. 28.: DI. 64 021.

Marci evangeliste),²¹ ami azt bizonyítja, hogy az eredetit sem Ráth, sem Sebestyén nem ismerte. Érdekes, hogy Sebestyénnek nem tűnt fel, hogy műve szerint I. Károly király szeptember 19-én Damásdon adott ki oklevelet,²² 22-én Hevesen (a két helység közötti távolságot éppenséggel meg lehet tenni három nap alatt), de 23-án már szerinte is újra Damásdon volt, ami egyrészt lehetetlen (mármint az, hogy egy nap alatt visszaérjen Damásdra), másrészt semmilyen logikus magyarázat nem adható arra, hogy a király miért utazott volna vadászó helyéről Hevesre, majd másnap miért utazott volna lóhalálában vissza oda. Az eredeti oklevél megtekintése azonban tisztázza a problémát, hiszen Heves éppen a Visegrádról Váradra vezető úton van. Május 6-án Nagyváradon tartózkodott,²³ négy nap múlva az Anjou-kori Okmánytár IV. kötetét összeállító Nagy Imre által Nagykarollyal azonosított Karul faluban,²⁴ újabb két nap múlva Varsand (Wossyan) faluban datált (Zaránd megye).²⁵ Megjegyzendő, hogy Karul falu Nagykarollyal való azonosítása kevésbé valószínű. A Zaránd megyei falu éppen ellenkező irányban van Váradtól, mint Nagykaroly. Ha a király Váradról Nagykaroly felé indult el, nehezen képzelhető el, hogy két nap múlva megfordul, és Váradon újra áthaladva Varsandra megy. Sokkal valószínűbb, hogy az egykor Békés megyében feküdt és ma már csak pusztá névben fennmaradt Károly faluról van szó.²⁶

Még ebben a hónapban a király visszatért székhelyére, Visegrádra, május 18-án itt adott ki oklevelet (hat nap alatt a távolság megtehető), és a hónap hátralévő részében nem mozdult ki.²⁷ Ugyanitt találjuk egészen június 3-ig.²⁸ Ekkor különös jelenséggel találkozhatunk, amelyre egyelőre nem tudok magyarázatot adni. A király június 21-én Győrben adott ki oklevelet,²⁹ az egi káptalan átíratban hivatkozik ugyanerre az oklevélre, de ugyanezt Visegrádon kiadottnak minősíti.³⁰ Elképzelhető, hogy a káptalan a királyi parancslevél átírásakor figyelmetlenül járt el, és azt rutinból Visegrádon kiadottnak tekintette, ami egyébként az ügy intézése szempontjából teljesen lényegtelen (bár a szigorú kritika később e miatt akár hamisnak is minősíthette volna).

²² Lásd alább a 32. jegyzetet.

²³ V. 6.: ZW. I. 517. (DI. 37 084 = DI. 28 061).

²⁴ V. 10.: AO. IV. 91-92. (DI. 3379).

²⁵ V. 12.: AO. IV. 92-93. (DI. 3363).

²⁶ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp. 1890. I. 612; Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. Bp. 1987.³ 508-509.

²⁷ V. 18.: Df. 232 779; V. 24.: AO. IV. 101-103. (DI. 3665).

²⁸ Az ekkor kiadott oklevelek a következők: VI. 1.: DI. 49 425; VI. 3.: F. VIII. 4. 498-504. (DI. 34 101).

²⁹ VI. 21.: DI. 62 181.

³⁰ VI. 21.: DI. 62 182.

A győri keltezés helyességét támogatja az a körülmény, hogy a király ekkor éppen úton volt Pozsonyba, ahol állítólag Károly morva őrgróffal folytatott tárgyalásokat.³¹ A találkozóra vonatkozó primer forrást tartalmazó kiadványt sajnos nem sikerült megszerezni, de Pór Antal állítását erősíti az a körülmény, hogy Károly morva őrgróf június 7-én bizonyíthatóan Prágában volt, majd legközelebb július 13-án tűnt fel ugyanitt, tehát ebbe a bő egy hónapba belefér egy utazás Pozsonyba, a tárgyalás és a visszaút.³² Innen visszatérőben június 29-én már újra Visegrádon találjuk a magyar királyt.³³

I. Károly az egész nyarat Visegrádon töltötte,³⁴ majd szeptember 5-től adatolhatóan a hónap 23-ig eltávozott székhelyéről a Hont megyei Damásdra, ami a király egyik vadászó helye volt. Egyik itt kelt oklevelének keletkezési helyét a következőképpen adja meg: „*in Damas, in loco venacionis nostre*”.³⁵ A vadászat végeztével a király visszatért Visegrádra. Itt tartózkodott egészen október 18-ig.³⁶ Ezután közelebről meg nem határozható időben Pozsonyba utazott, ahol tárgyalásokat folytatott és megállapodást kötött Ausztria hercegeivel. Az osztrák-magyar határszakaszon az 1338-ban kötött békeszerződést követően sem csillapodtak az indulatok. Egymást követték a kölcsönös becsapások, károkozások, és most a két fél úgy egyezett meg, hogy 3-3 fős bizottságot választanak a magyar és osztrák főemberekből, akik a kölcsönös panaszokat megvizsgálják és orvosolják. A bizottságok tagjai magyar részről: Péter szerémi püspök, Szécsényi Tamás erdélyi vajda, Nagymartoni Pál országbíró, póttag: Gilétfi Miklós turóci ispán, osztrák részről: Öttingi Lajos, Pfannbergi Ulrik és Pergau

³¹ Pór Antal: Tót Lőrinc, a királyi tárnokok és zászlótartók mestere. Századok (25) 368. szerint: [Josefus Chytil]: Codex [diplomaticus] Morav[iae] VII. 172.

³² Regesta diplomataria nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV. annorum 1333–1346. Opera: Josephi Emler. Pragae. 1892. 373; 382–383.

³³ VI. 29.: F. VIII. 4. 492–493. (DI. 3393).

³⁴ Ekkor kiadott oklevelei: VII. 2.: DI. 40 860; VII. 3.: AO. IV. 111. (DI. 3395); VII. 10.: AO. IV. 112. (DI. 3397); VII. 13.: DI. 91 320; VII. 14.: DI. 3400; VII. 18.: DI. 1116, Z. I. 626–627. (DI. 76 646); VII. 19.: AO. IV. 121–122. (DI. 3402 = DI. 3403); VII. 26.: DI. 40 864; VIII. 1.: DI. 3407; VIII. 2.: DI. 87 121; VIII. 8.: Z. I. 627–628. (DI. 76 647), DI. 3409, DI. 62 182; VIII. 10.: DI. 40 865; VIII. 25.: DI. 1401; VIII. 27.: DI. 3403 = DI. 37 084; VIII. 30.: Df. 247 953; VIII. 31.: HO. 234. (Df. 269 952).

³⁵ Itt kelt oklevelei: IX. 5.: Zala I. 383–384. (DI. 3416); IX. 6.: Strig. III. 394–395. (Df. 236 071); IX. 11.: DI. 69 970; IX. 18.: Hazai okm. I. 185–186. (Df. 278 132); IX. 19.: Df. 277 292; IX. 23.: AO. IV. 134–135. (DI. 50 137).

³⁶ Ekkor kiadott oklevelei: IX. 29.: AO. II. 333. (DI. 2462), Sztáray 162–163. (DI. 85 282); X. 6.: Smič. X. 639–640. (Df. 252 346); X. 13.: Strig. III. 409–410. (Df. 248 653); X. 18.: AO. IV. 159–160. (DI. 57 314), DI. 99 994 = DI. 106 789.

Ulrik, póttag: Schaumburgi Konrád. A bizottságoknak Pozsonyban és Hainburgban kell tárgyalniuk, és amit végeznek, azt uraik magukra nézve kötelezőnek fogadják el.³⁷

November hónap 25-én a király már újra Visegrádon volt, és az év végéig már el sem hagyta székhelyét, sőt a következő év első hónapjában is itt tartózkodott.³⁸ Az elmondottakból az alábbi következtetések adódnak: az ország korábbiakhoz képest konszolidált állapota nem tette szükségessé, hogy a király a jelzetnél nagyobb aktivitást fejtessen ki, ami utazásaiban is megnyilvánult volna. Az országot külső veszély az előző évitől eltérő módon nem fenyegette, ezért nem volt szükség általános hadrakelés (generalis exercitus) meghirdetésére, ami egyébként az Anjou-korban meglehetősen gyakran előfordult.³⁹ Az előző évi királyi had felosztatására 1341. január 1-jén került sor. Az uralkodó, amint az már ekkor megszokott volt, többnyire uralkodói székhelyén tartózkodott. 1341-ben innen mindössze négy ízben hagyta el. Első, közelebről ismeretlen célú útja Bihar, Zaránd és Békés megyékbe vezetett, és 4-5 hétig tartott. Másodsorra Pozsonyba utazott, ahol a morva őrgróffal találkozott, ekkor kb. 3 hétig volt távol székhelyétől. A harmadik utazás volt a legrövidebb, a Visegrádtól alig néhány kilométerre fekvő Damásd királyi vadászóhelyet kereste fel Károly, és itt mintegy 3 hetet tartózkodott. Negyedik alkalommal ismét Pozsonyba vette útját, ahol az osztrák herceggel folytatott tárgyalásokat, ez az utazás kb. 4-5 hetet vehetett igénybe. A fentiek mellett talán az is közrejátszhatott Károly király viszonylagos passzivitásához, hogy a király ekkor már betegséggel küzdött (1342. július 16-án halt meg).

A király itineráriumának vizsgálata arra is rávilágít, hogy a 14. századi Magyarország történetével foglalkozó kutatók a forrásadottságok következtében sajátos helyzetben vannak. Míg a nyugat-európai országok történetét elemző kutatóknak gyakran a bőség zavarával kell megküzdeniük, addig kelet-európai kollégáik számára alapvető kronológiai, archontológiai és egyéb problémák (pl. a király tartózkodási helyeinek megállapítása) megoldása is komoly fejtörést okoz. Egyetlen biztos fogódzót a források eredetiben történő tanulmányozása jelenti.

³⁷ A megegyezés szövege: XI. 13.: F. VIII. 4. 495–497. (Dl. 6657 = Df. 257 982 = Df. 258 468). A király egyéb Pozsonyban kelt oklevelei: XI. 5.: Dl. 72 526; XI. 8.: Dl. 1682; XI. 10.: F. VIII. 4. (Df. 258 591 = Df. 262 188 = Df. 262 266 = Df. 286 775).

³⁸ Ekkor kelt oklevelei: XI. 25.: Df. 269 952; XI. 29.: Dl. 87 127; XI. 30.: Smič. X. 646–647. (Df. 252 015 = Df. 252 027); XII. 7.: Dl. 67 668, Df. 260 927; XII. 8.: Dl. 105 572; XII. 23.: Dl. 3433, Dl. 3434, Dl. 3435, Dl. 3436. 1342. januári itt tartózkodására lásd pl. I. 26.: AO. IV. 189–191. (Dl. 3461).

³⁹ Engel Pál: Adatok az Anjou-kori magyar hadseregről. *Annalecta Mediaevalia*. Tanulmányok a középkorról. Szerk. Neumann Tibor. H. n. 2001. 77.

FERENC SEBŐK
The Itinerary of King Charles I in 1341

The study seeks to reconstruct the itinerary of King Charles I in 1341 on the basis of all the existing sources. It is part of a greater project aimed at publishing all sources of the Angevin period in Hungary. While working on the latter task, the author came to the conclusion that the former itineraries compiled by 19th and 20th century historians contain lots of mistakes and contradictions. Establishing the whereabouts of a 14th century king poses no problems to Western European historians given the abundance of sources, while their East-Central European peers have sometimes to be content with being able to reconstruct a royal itinerary of a certain year. Therefore the current study takes a step ahead by piecing together all the information preserved in the sources during the above-mentioned year. The king spent the most part of the year in Visegrád, capital of the realm, leaving it only two times for diplomatic negotiations, once for hunting and once for a journey of unspecified aim. The lack of mobility on the king's behalf can be attributed to the consolidated political atmosphere of his kingdom, and perhaps to his illness.